

Wstęp*

Z perspektywy historycznej rozwoju prawa międzynarodowego prawo do samostanowienia uzyskało status normy prawnej stosunkowo niedawno – w Karcie Narodów Zjednoczonych z 26 czerwca 1945 roku. Od tego momentu jego zastosowanie oraz interpretacja przechodziły dynamiczną ewolucję. Pomimo używania tego prawa w przypadku powstawania wielu państw oraz istnienia wielu ruchów powołujących się na prawo do wykonywania prawa do samostanowienia, praktyka jego interpretacji pozostaje niejednolita. Niniejsza praca analizuje najważniejsze aspekty prawa do samostanowienia: określa jego zakres podmiotowy i przedmiotowy, charakter prawny oraz różne przykłady stosowania ukazujące istniejącą praktykę w tym zakresie.

Największe trudności sprawia określenie, jakie wspólnoty są upoważnione przez prawo do powoływania się na prawo do samostanowienia i kto ma prawo (obowiązek) uznania ich roszczeń. Połączenie problematyki podmiotowości oraz prawa do samostanowienia ma na celu wskazanie możliwych rozwiązań problemów zarysowanych powyżej. Przede wszystkim poprzez wykazanie, jakie cechy muszą charakteryzować podmiot powołujący się na prawo do samostanowienia i w jaki sposób (poprzez jakie metody) to roszczenie powinno być realizowane. Istota podmiotowości prawnomiędzynarodowej ma dla tej kwestii pierwszorzędne znaczenie.

Celem niniejszej pracy jest próba przedstawienia ewolucji prawa do samostanowienia i jego stosowania na tle wydarzeń ostatniego ćwierćwiecza. Przyjęta hipoteza zakłada, że uznanie podmiotowości danej wspólnoty i określonego jej zakresu może wpływać na legitymizację powoływania się na prawo do samostanowienia i mieć wpływ na jego wykonywanie. W pracy zostały postawione następujące pytania badawcze:

1. Czy można mówić o istnieniu różnych podmiotów w prawie międzynarodowym i czy przyporządkowanie danego podmiotu do konkretnej kategorii ma wpływ na uprawnienia w zakresie prawa do samostanowienia?

* Publikacja powstała na podstawie pracy napisanej pod kierunkiem prof. dr hab. Barbary Mikołajczyk.

2. Czy na podstawie wykładni prawa do samostanowienia pojawiają się różnice w zakresie uprawnień wspólnoty, uzależnione od jej klasyfikacji do danej kategorii podmiotów?
3. Czy na podstawie przypadków stosowania prawa do samostanowienia można wskazać, że w zależności od charakteru danego podmiotu konsekwencje powoływania się na prawo do samostanowienia były różne?

Problemy poruszane w niniejszej pracy charakteryzują się przede wszystkim zmiennością interpretacji, niejednorodnością praktyki i dużym wpływem polityki oraz aktualnych stosunków międzynarodowych na stosowanie prawa. Ponadto problem samostanowienia i praw wspólnot innych niż państwa jest ciągle (jeśli nie coraz bardziej) aktualny, zwłaszcza z powodu instrumentalnego traktowania prawa przez część państw. Dlatego też ogromna rola przypada nauce prawa międzynarodowego, która powinna stanąć ponad tymi kontrowersjami i proponować pewne rozwiązania. Niniejsza praca dąży do wskazania pewnych tendencji, które wyłoniły się w czasie 71 lat stosowania prawa do samostanowienia (1945–2016).

Zagadnienia podmiotowości i samostanowienia są niezwykle rozległe i nie sposób ująć ich wszechstronnie i całościowo w jednej pracy. Z tego względu niniejsza praca nie obejmuje sukcesji państw (która sama w sobie mogłaby stanowić odrębny temat), a także nie przedstawia wszystkich przykładów stosowania prawa do samostanowienia lub powoływania się na nie (w tym spraw Naddniestrza i Donbasu). Ponadto w ograniczonym stopniu praca odwołuje się do skomplikowanej problematyki praw ludów tubylczych i całej gałęzi prawa międzynarodowego związanej z konfliktami zbrojnymi. Także prawo do suwerenności nad bogactwami naturalnymi, choć bezsprzecznie związane z prawem do samostanowienia, zostało tylko zaznaczone w dalszych częściach pracy. Z drugiej strony, do przedstawienia zagadnienia wybrano przykłady sytuacji Kosowa, Quebecu, Palestyny, Timoru Wschodniego, Grenlandii i Sudanu.

Źródłami, na których oparto rozważania są przede wszystkim traktaty oraz inne dokumenty prawa powszechnego, a więc rezolucje wydane przez Zgromadzenie Ogólne i Radę Bezpieczeństwa ONZ, a także różnego rodzaju opracowania przygotowane w ramach prac tej organizacji. W niniejszej publikacji wykorzystano monografie (w tym takich autorów jak Antonio Cassese, James Crawford i Lech Antonowicz), prace zbiorowe opracowane w polskich, a także zagranicznych ośrodkach naukowych oraz artykuły (głównie obcojęzyczne) opublikowane w czasopiśmie fachowych z zakresu prawa międzynarodowego.

Pierwszy rozdział pracy porusza problem podmiotowości prawnomiędzynarodowej. Szczególną uwagę poświęcono w nim kwestii podmiotowości wspólnot niepaństwowych, w tym narodów (ludów) oraz ich uprawnień w zakresie prawa międzynarodowego. Drugi rozdział obejmuje tematykę współczesnego rozumienia prawa do samostanowienia, jego źródeł, charakteru i zakresu przedmiotowego. W rozdziale tym najważniejszą rolę odgrywa analiza roszczeń,

wysuwanych w związku z wykonywaniem prawa do samostanowienia i ich zasadność. Trzeci i ostatni rozdział obejmuje przykłady zastosowań prawa do samostanowienia. Zostały w nim ujęte ewolucja jego interpretacji, wyłaniające się dziś dziedziny, w których możliwe jest jego wykorzystywanie oraz metody jego stosowania. Rozdział ten kończą przykłady nieuznanych i nieudanych przypadków powoływania się na jego stosowanie.